

Opmerkingen bij John Kenneth Galbraith

van Berkum, P.P.

Published in:
Maandschrift Economie

Document version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1977

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
van Berkum, P. P. (1977). Opmerkingen bij John Kenneth Galbraith: Markten, machten, mensen. *Maandschrift Economie*, 41(5), 244-249.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**OPMERKINGEN BIJ
JOHN KENNETH GALBRAITH:
MARKTEN, MACHTEN, MENSEN**

door

P. P. VAN BERKUM*)

Er is een dubbele kans voor een schrijver dat hij een slechte kritiek krijgt en wel als hij geen succes met zijn boeken heeft, maar ook als hij daar wel veel succes mee heeft. Het laatste is duidelijk het geval met een auteur als Galbraith. Zijn werken zijn in vele talen verschenen en hebben overal in de wereld miljoenen lezers gevonden. Dit is wederom het geval met het bovengenoemde boek ¹⁾ dat een vertaling is van het in 1973 verschenen *Economics and the Public Purpose*. Door een van de beide vertalers, Drs. J. Beishuizen, werd het van een uitstekende inleiding voorzien. De persoon en het oeuvre van Galbraith worden hierin op verdienstelijke wijze geschetst.

Ook al wordt Galbraith wel een van de invloedrijkste economen ter wereld genoemd, in de kring van vakgenoten ondervindt hij toenemende kritiek. In het algemeen constateert men een neergaande lijn in de ideeën van deze, ook in z'n eigen ogen, "dissenting economist". Critiek heeft hij bovendien zelf uitgelokt door zijn telkens terugkerende boutades over de "Conventional Wisdom" van collega-economen, die verweten wordt zich niet van een achterhaald dogmatisme en formalisme te hebben weten te bevrijden.

Eensdeels is het de sarcastische provocatieve stijl, waardoor zijn denkbeelden ook bij het veel ruimere publiek van niet-economen ingang hebben gevonden, anderdeels zijn het de soms beangstigende actuele problemen van het post-industriële tijdvak, die zich tot alle aspecten van de samenleving uitbreiden, waaruit Galbraith' voornaamste thema bestaat en waardoor hij grote faam wist te verwerven.

Uitgangspunt bij Galbraith is voorts de kritische benadering van de bestaande samenleving. Hij beroemt er zich dan ook op, dat zijn denkbeelden steeds gestalte krijgen vanuit de realiteit. Die economen, die zich aan de zuivere theorie wijden, vertoeven volgens hem in de top van de pyramide. Zelf wil hij gerekend worden tot de beoefenaren van de "lagere" regionen van de economie. Deze sluit dichterbij de maatschappelijke werkelijkheid, het feitelijk handelen

*) Emeritus hoogleraar in de algemene leer en geschiedenis van de economie aan de Katholieke Hogeschool, Tilburg.

¹⁾ J. H. de Bussy, Amsterdam 1975, 364 blz. De bekendste werken zijn: *American Capitalism* (1952), *The Affluent Society* (1958), *The New Industrial State* (1967). *Economics and the Public Purpose* kan men in zekere zin als een vervolg zien op de voorgaande publicaties, waarin het een aantal lacunes opvult.

van de economische subjecten, binnen een gegeven socioculturele entourage. Zowel in zijn maatschappij-critische houding als in zijn doctrine wekt Galbraith herinneringen op aan de vroegere overwegend Amerikaanse, op Thorstein Veblen (1857-1929) teruggaande institutionalistische richting in de economische theorie. Gäfgen ²⁾, een der bestrijders van Galbraith, wil hem zelfs als leider beschouwen van een nieuw hedendaags institutionalisme. Juist omdat de werkelijkheid voortdurend in beweging is en een afspiegeling vormt van de materiële omstandigheden en de geest des tijds, achten de institutionalisten het niet mogelijk algemene, altijd geldende economische en sociale wetmatigheden op te stellen.

De methode van het institutionalisme om veeleer de descriptieve kant uit te gaan en de feiten te laten spreken heeft volgens Gäfgen altijd een trek vertoond van "easy popularization", ja zelfs van "popular storytelling". Galbraith is daar zeker niet vreemd aan. Maar hij behoort anderzijds tot de groep van "afgescheidenen" ten aanzien waarvan men, ondanks alle tekortkomingen, "the stimulating and provoking effect of his writings" niet kan ontkennen.

In *Markten, Machten, Mensen* wil Galbraith zijn lezers het inzicht bijbrengen van de gevaarlijke spanningen welke volgens hem voortvloeien uit wat hij noemt de dualistische economie van het laat-kapitalistische stelsel. Karakteristiek daarvoor zijn machtige, vaak multinationalaal vertakte grote concerns en bedrijven. Deze sector wordt beheerst door het z.g. planningsysteem. Daarnaast is er de sector van kleine en middelgrote zelfstandige ondernemingen zoals zij overwegend worden aangetroffen in dienstverlenende beroepen, in landbouw, ambacht, kleine industrie en handel. Met elkaar vormen deze in Galbraith' terminologie het wegwijnende marktsysteem. Uitvoerig wordt stilgestaan bij de steeds scherper wordende structurele tegenstellingen en ongelijke ontwikkelingen van een beperkt aantal reusachtige marktbeheersende ondernemingen ten opzichte van een in getal ver in de meerderheid zijnde groep bedrijven van klein en middelgroot formaat, welke laatste nochtans voor de werkgelegenheid dominerend is. Ook worden, behalve in economisch opzicht, in sociaal opzicht de ongunstige verschillen ten nadele van de zelfstandige beroepsbevolking steeds zwaarder ondervonden. Met deze tendenties heeft Galbraith weliswaar Amerikaanse verhoudingen op het oog, het zou echter onjuist zijn soortgelijke situaties in de Westerse wereld over het hoofd te zien.

Bijna in Marxistische trant voorspelt Galbraith een verdere concentratie en verdringing van de kleinen door de groten. Het belang van een welvarende middengeleding van bedrijven voor een gezonde economie zou hierbij op het spel worden gezet, met name doordat de grote, volgens oligopolistische beginselen opererende bedrijven, op alle door hen bestreken terreinen de marktconcur-

²⁾ G. Gäfgen, On the methodology and political economy of Galbraith Economics, *Kyklos* 1974-fase 4.

rentie weten te omzeilen. Voor Galbraith is het essentieel, dat alleen een ontwikkeld marktsysteem de consumentensouvereintiteit als stuurmiddel van de productie in stand kan houden. Het stuurmiddel van de oligopolie nastrevende bedrijven is de planning. Het is de levenswet van de industriële mammoets om de productie op massale schaal in alle onderdelen zo te plannen en daarbij de consumenten zodanig te manipuleren, dat een continu-stroom van producten door de afzetkanalen kan worden geleid. Doordat de marktbeheersende concerns hun eigen prijzen vaststellen zijn zij in staat vandaar uit de nog aan het marktsysteem onderworpen bedrijven onder druk te plaatsen en uit te buiten. De laatsten gaan daardoor in toenemende mate gebukt onder een ongunstige ruilvoet, resulterend uit het aangewezen zijn op de vaste aankooprijzen van het planningsysteem en verkooprijzen, die aan flucturerende marktprijzen gebonden zijn.

Het zijn bepaald geen baanbrekende gedachten en het is goeddeels nog onbewezen, dat goedgeleide kleinere bedrijven, die zoveel flexibeler in de markt weten te opereren, altijd de dupe moeten worden van de ongeremde expansiedrang van de groten. Zeker valt te wijzen op een aantal factoren waaruit tot het tegendeel zou kunnen worden geconcludeerd, zoals in situaties waarin de zeer groten de opkomst van toeleverende of afzetverzorgende kleinen uitlokken en daarvoor nieuwe levenskansen scheppen.

Vele factoren werken ten deze tegen elkaar in zodat het moeilijk is duidelijke conclusies te trekken. De suprematie van het planningsysteem ligt in wezen bij de niet aflatende stroom van technologische vernieuwingen in productie en afzet, in het streven naar schaalvoordelen en van de drang naar specialisatie. Het is het gebied waar Galbraith' technostructuur, de leidinggevende technisch-commerciële intelligentia, de ontwikkeling levend houdt, zonder dat de winstbrengende noviteiten voor de concurrentie openstaan. Het uiteenwijken van maatschappelijk welvaartsbelang en oligopolistisch winststreven wordt langs die weg mogelijk. Het verstoort de concurrentie en verhindert zodoende een economische prijsvorming, welke de kostenvoordelen van de hogere productiviteit aan de consumenten ten goede zou laten komen. Allerlei andere verschijnselen, zoals aantasting van het leefmilieu, nopen tot afweging, waarbij ongeremde groei van de industriële giganten in onze dagen geen onbetwistbare prioriteit meer geniet, hoewel zij anderszins op ongekende wijze aan de maatschappelijke welvaart bijdragen.

Door de hogere productiviteit wordt ruimte geschapen om de stijgende loonkosten op te vangen terwijl de winstmarges stijgen. Voor het overige zijn de multinationals vanuit hun machtspositie in staat de gestegen kosten en lonen op vlotte wijze door hogere prijzen op de consument af te wentelen. Dit afwentelingsmechanisme wordt door Galbraith zelfs zo hoog aangeslagen, dat volgens hem daarin de diepere oorzaak van de inflatie moet worden gezocht. De kleinere bedrijven zijn ook hier weer het slachtoffer. De lagere productiviteit gaat ge-

paard met gemis aan doorberekening van daarmee verband houdende kosten; een toestand welke alleen tot de prijs van sterk teruglopende inkomens, die het bestaan van de werkers in die bedrijven op het spel zet, kan worden opgevangen. Geldverkrappende monetaire maatregelen, die de rente van het crediet opjagen, brengen daarnemens het voortbestaan van vooral de kleinere bedrijven in gevaar, hetgeen mede ertoe bijdraagt, dat zowel de inflatie zelf, als de bestrijding daarvan, bijvende schade aan de structuur van de economie toebrengt.

Dat de marktform der beperkte concurrentie wel iets te maken heeft met optredende prijsstijgingen laat zich moeilijk tegenspreken. Zo staat, door de combinatie van oligopolie en ongelijk gunstige productiviteitsvoordelen, het meer winstgevend sterke bedrijf minder afwijzend tegen bij collectieve onderhandelingen door de eveneens machtige vakbonden afgedwongen loonsverhogingen. Deze loonstijgingen verspreiden zich over de gehele economie, waardoor ook de minder produktieve sectoren met hoge arbeidskosten geconfronteerd worden en genoodzaakt worden hun prijzen op te drijven.

Het gaat echter te ver, geloof te hechten aan deze door Galbraith gehuldigde simpele inflatietheorie, louter als gevolg van het gemakkelijk doorberekenen van oplopende kosten. Immers in haar duurzame dimensie schijnt de huidige inflatie een internationaal socio-economisch verschijnsel te zijn, dat ten nauwste met de typische kenmerken van onze moderne welvaartsstaten of consumptie-maatschappijen samenhangt. Deze situatie leidt tot een tendens van buitensporige behoeftencreatie, welke de mogelijkheden van het aanbod ver overtreft. Dat de grote bedrijven en de vakbonden de enige boosdoeners zouden zijn bij de inflatie lijkt uit dien hoofde een twijfelachtige stelling.

De oplossing van het door Galbraith aan de orde gestelde complex van samenhangende problemen zal volgens hem moeten worden gezocht in maatregelen op gemeenschapsniveau. De overheid zal met name meer greep moeten krijgen op de grote bedrijven op het gebied van informatie en controle op concentraties en de bedrijfsvoering, met name de investeringspolitiek. Langs die weg zullen bestaande machtsverschillen worden verkleind. Algemene tirades als: "het optreden van het planningssysteem zal meer ondergeschikt dienen te worden gemaakt aan de normen en opvattingen zoals die in de gemeenschap bestaan" geven echter weinig uitsluitsel over de daartoe in concreto te hanteren instrumenten. In perfectionering van de anti-trustwetgeving heeft Galbraith weinig vertrouwen. Het machtsprobleem is volgens hem trouwens niet alleen inhaerent aan particuliere organisaties. De centrale overheid zelf is een uitgesproken machtsinstrument met bureaucratische trekken. Bovendien is overheidsmacht vaak even moeilijk controleerbaar. Milieuaspecten worden niet beter verzorgd als de productie in overheidshanden berust. Daarom ook is Galbraith geen voorstander van nationalisatie van bedrijven. Wat nodig is, dat de staat, om zijn invloed te laten gelden, zich aan de - ook achter de schermen - uitgeoefende pressie van de grote concerns ontworstelt. Eenvoudig is dit weer niet, want er

bestaan nu eenmaal talrijke onderlinge belangenrelaties tussen staat en big business, culminerend in het militair-industriële complex, die verhinderen, dat partijen elkaar teveel dwarszitten. De industriële staat en de industriële particuliere grootmachten bijten elkaar dus niet. Ook te dien aanzien is het proces van krachtmeting in West-Europa wel anders verlopen dan in Galbraith' typering van de Amerikaanse toestanden, nl. door de hier vanouds veel sterker gegroeide invloed van de overheid op het economisch stelsel.

Toch is het interessant om bij een socialistisch gezinde auteur als Galbraith een zo duidelijke twijfel aan te treffen over directe invloedsvergroting van overheidswege als middel om werkelijke structurele verbeteringen door te voeren in die voege, dat misbruik van macht door de wereldwijd opererende grote bedrijven kan worden beknot. Voor Galbraith wordt het dilemma zodoende groot: Aan de ene kant twijfel aan de effectiviteit van de overheidsmacht, aan de andere kant het falen van het door hem fervent bestreden neo-klassieke model, volgens hetwelk de consumentensoevereiniteit, ondanks monopolie en oligopolie, toch in laatste instantie aan de touwtjes blijft trekken, daarmede haar macht over de markt demonstrerend. Van een automatisch regulerend machtstegenwicht, in de geest van het vroeger door Galbraith ontwikkelde concept van "Countervailing Power", kan onder deze omstandigheden nauwelijks sprake zijn.

Teneinde voor de toekomst een basis te scheppen om de verschuivende machtsverhoudingen in bestaande economische orde te beheersen zullen de controle- en beheersvormen, die de samenleving ter beschikking staan, verder moeten worden ontwikkeld; zij zullen volgens Galbraith behoren mee te groeien met de structurele eisen welke door het gemeenschapsbelang worden gesteld. Binnen dit kader moet plaats zijn voor een complex van maatregelen die voor de overblijvende wereld van kleine en middelgrote ondernemingen hechtere en betere bestaandscondities bieden. Hierdoor zal, zonder dat een voorkeursbehandeling in het geding mag zijn, de fundamentele ongelijkheid tussen de zwakste en de sterkste delen van de economie bestreden kunnen worden.

Het zijn ware, maar, zoals gezegd, geenszins nieuwe gedachten, die wat West-Europa betreft reeds tot de economisch-politieke praktijk behoren, al ontbreekt ook hier een geheel bevredigende uitwerking.

Al zal men de visie van Galbraith over de oorzaken van de inflatie niet delen, hij heeft wel de vinger gelegd op een nijpend probleem, nl. dat de tegenwoordige inflatie geen losstaand vraagstuk is, maar een complex fenomeen, dat mede verstorend op de onderlinge verhoudingen van de bedrijvenstructuur van het economisch systeem inwerkt. Deze ontwikkelingen zijn nog niet voldoende onderkend. De aanpak, die volgens Galbraith nodig is om het resterende gedeelte van het marktmechanisme en het vrije ondernemerschap te beschermen en te stimuleren, dient hand in hand te gaan met het bstrijden van de uitwassen van het planningssysteem. Wonderlijk genoeg roept dit gedachtenschema herinneringen op aan de denkbeelden van Walter Eucken en de neo-liberale school

in de economische politiek. Er zijn echter wezenlijke punten van verschil. Eucken wil de particuliere economische machtsapparaten ontmantelen om een werkzame 'Wettbewerbsordnung' te scheppen. Daartegenover is het traditionele socialisme geneigd het monopolie-kapitalisme onder stringente controle te plaatsen. Aangezien Galbraith noch in het een noch in het ander een reële oplossing ziet, is volgens hem de daarin tussenin liggende politiek de enig juiste remedie. De term welke hij daarvoor creëert luidt: "New Socialism". Dichter bij huis blijvend komt dat vrijwel overeen met "geleide economie".